

МАРИНА ПАВЛОВИЋ

СТЕПЕНИШНА КОМУНИКАЦИЈА
У РОВУ САВСКЕ ПАДИНЕ НА
БЕОГРАДСКОЈ ТВРЂАВИ

У другој половини XX века Савска падина Београдске тврђаве била је у великој мери запуштена. Урушене током бомбардовања 1944. године, бастионе фортификације на падини биле су препуштене зубу времена. Разлог за овакво стање требало би тражити у проблемима везаним за магистралну саобраћајницу, Доњоградски булевар и пругу, који су пресекли бастионе фортификације, стварајући физичку баријеру између тврђаве и обала река. Интензиван магистрални саобраћај и подређивање пешачких комуникација железничком и аутомобилском саобраћају довели су до прекидања историјске комуникације с Карађорђевом улицом. Поред саобраћајница, на Савској обали налазе се пристаниште, Бетон хала и мноштво бесправно подигнутих радионица које деградирају простор. Рестаурацијом степенишне комуникације у рову Савске падине дат је почетни импулс и пробуђено је интересовање за ревитализацију Савске падине и приобаља.

Геоморфолошким положајем, Београдска тврђава је кроз своју дугу историју била оријентисана ка рекама. С римским каструмом настала су и прва утврђења на обалама река, а с Византијским кастелом у XII веку граде се и прва подграђа. У првој половини XIV века настаје Западно подграђе као прво средњовековно подграђе на Београдској тврђави, у оквиру којег се налазило Савско пристаниште. Развој средњовековних утврђења Београдске тврђаве заснивао се на осигуравању гребена на Горњем граду и проширивању утврђења Доњег града у правцу ушћа Саве у Дунав. Почетком XV века, за време владавине деспота Стефана Лазаревића, изводе се обимни радови на проширивању и утврђивању средњовековног Београда. С развојем града и тврђаве, повећавао се простор који је био обухваћен фортификацијом тако да су се градила нова подграђа на дунавској страни. Током ових обимних радова изграђен

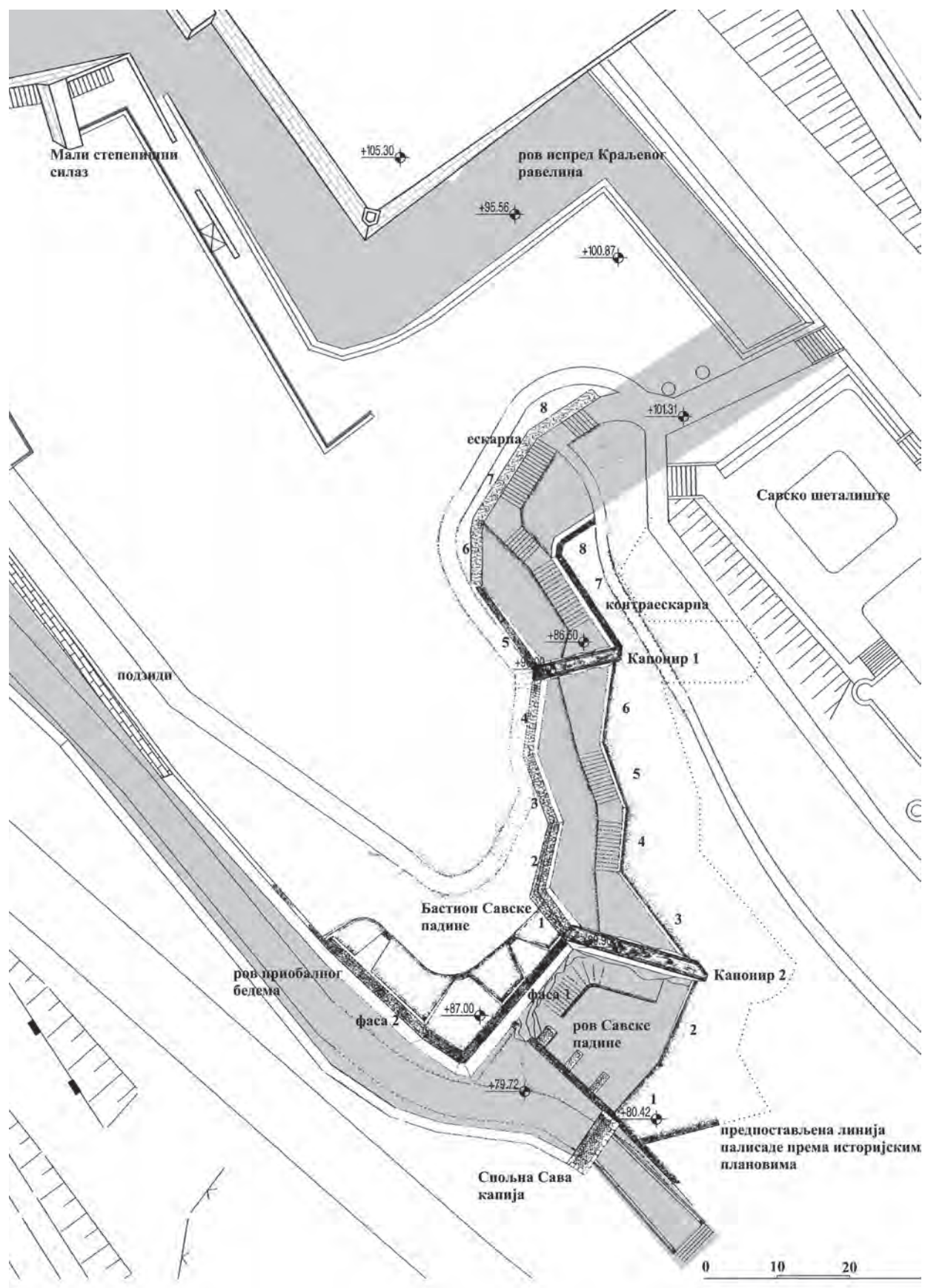
Сл. 1. 1890 – сегмент аустријског плана из 1790, *KAW sig G I b 44-3*

Сл. 2. План 1890 – сегмент аустријског плана из 1790, *KAW sig G I b 50*

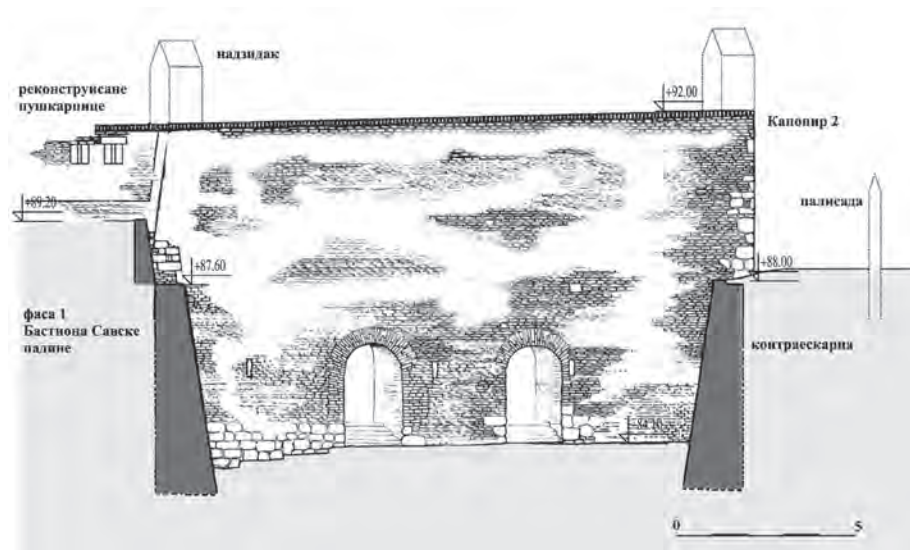

је Североисточни бедем у Доњем граду и ојачан је Јужни бедем Западног подграђа изградњом спољашњег бедема. На основу геостратешке диспозиције тврђаве, унутар Западног подграђа налазило се војно пристаниште, док је трговачко пристаниште било на Дунаву, код данашње куле Небојше. На средњовековним бедемима према Савској падини налазиле су се две капије – Јужна капија Западног подграђа и Мала западна капија. Јужна капија се налазила на месту млађе Унутрашње Сава капије, док је капија на Горњем граду – Мала западна капија – уграђена у Југозападни бедем Горњег града између зграде Завода за заштиту споменика културе града Београда и Римског бунара. Средњовековна утврђења су у неизмењеном облику постојала све до XVII века, до почетка аустријско-турских ратова. У XVII веку Западно подграђе се стапа са остатком Доњег града, формирајући јединствени простор. Доњи град полако губи карактеристике цивилног насеља и прераста у војно утврђење, да би од 1717. године добио искључиво војни карактер. С појавом ватреног оружја јавља се и потреба за фортификацијом другачијег типа, тако да се током XVII века ојачавају поједини делови утврђења, а крајем XVII века приступило се његовој озбиљнијој реконструкцији и претварању средњовековног утврђеног града у бастиону артиљеријску тврђаву. У последњој деценији XVII века, према пројекту Андреа Корнара, нису била предвиђена утврђења испред Јужног бедема Западног подграђа, већ су образоване две линије гласија.¹ На плановима из 1688. године² можемо уочити да је задржано средњовековно утврђење, с тим што је Јужни бедем ојачан дуплим зидовима и палисадама. Већ 1689. године³ гради се Краљев равелин и у правцу равелина спуштају се бедеми низ падину у непосредној близини Јужног бедема Западног подграђа. Након што је аустријска војска освојила Београдску тврђаву, 1717. године, слика ојачаног средњовековног утврђења се мења, јер Београд постаје војно стратешко место на источној граници Европе. Током велике барокне реконструкције 1717–1739. године, тврђава је претрпела једну од највећих трансформација, претварајући се од средњовековног града у савремену бастиону фортификацију. Два мања каскадно постављена полубастиона изведена су 1718–1719. године,⁴ испред Јужног бедема Западног подграђа. Касније ће на том простору започети изградња још два полубастиона, која ће бити завршена тек по пројекту Николе Доксата де Мореза. На аксонометријском приказу из пројекта⁵ види се низ каскадних полубастиона који се спуштају до обале, дајући врло интересантно решење са воденим ровом испред Јужног бедема, који је повезан с ровом испред Југоисточног фронта, уоквирујући линију

СТЕПЕНИШНА КОМУНИКАЦИЈА У РОВУ САВСКЕ ПАДИНЕ НА БЕОГРАДСКОЈ ТВРЂАВИ

Сл. 3. Основа– цртеж основе рова Савске падине

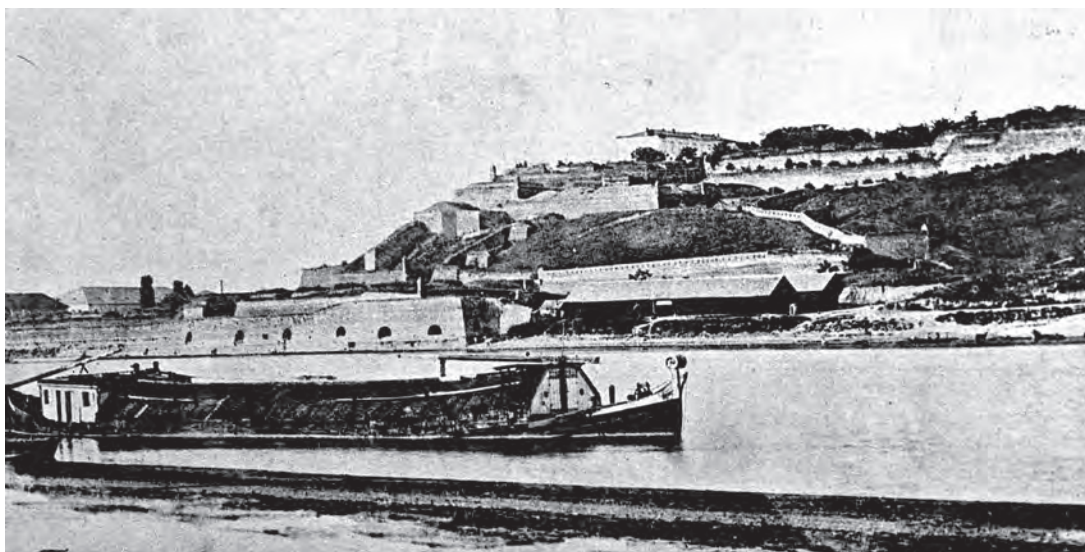
Сл. 4. Капонир – цртеж изгледа капонира

главног бедема тврђаве. После поновног пада под турску власт, 1739–1740. године, тврђава није изгубила свој ранији стратешки значај, већ сада Београд постаје „кућа светог рата“⁶. С обзиром на то да је основни циљ Порте у Истанбулу био да од Београда створи „стамбену брану ислама“, Турска је све своје интересе подредила грађењу одбрамбене моћи Београда. Према одредбама мировног споразума, турска војска је могла да уђе у Београд тек по рушењу варошке фортификације и нових утврђења, изграђених током велике барокне реконструкције 1717–1739. године, а Аустријанци су могли да сруше у целини једино спољни бастиони фронт око тврђаве и бастиону трасу око вароши. Планови из 1739–1740. године приказују ситуацију коју је турска војска затекла након што је утврђење сршила аустријска војска. На Савској падини срушена су сва нова утврђења.

Грађевински стручњаци у Београду и царски мимар-баша у Цариграду били су сагласни да се добро утврђење града своди на враћање тврђаве у стање пре рушења. Суочена с финансијским потешкоћама, али и свесна значаја Београда у одбрани Османлијског царства, турска власт је убрзано радила на утврђивању тврђаве, изводећи бастиона утврђења по трасама порушених фортификација, али по упрошћеној шеми у односу на аустријске фортификације. Поједностављени систем одбране најочљивији је управо на Савској падини. Како су радови на турском утврђивању тврђаве у великој мери били завршени 1754. године,⁷ интересантан је аустријски шпијунски план⁸ из исте године, на којем су приказане фортификације изграђене после 1740. године. На овом плану учртан је ров који се из рова Краљевог

равелина, односно од моста капије спушта до подножја падине. Такође су доста прецизно учртани Бастиони II и III, Бастион Унутрашње Сава капије, Унутрашња Сава капија и Мали степенишни силаз.

Резултати турских радова најбоље су приказани на аустријским плановима из 1790. године. Посебно се издваја аустријски план из 1790. године,⁹ који је рађен у размери 1:810, с приказаним свим елементима фортификација. На овом плану видимо да је испред Јужног бедема Западног подграђа изграђен бастион Мрачне капије, који је од главног бедема тврђаве био одвојен ровом уз који се налазила једна мала степенишна комуникација, преграђена с три капонира. Користећи природан пад терена, уз формирање високих подзида испред рова, образован је нов бастион Савске падине. Испред овог бастиона формиран је ров кроз који је у приобалном делу пролазила комуникација ка Спољној Сава капији. Ров пресеца Савску падину од Краљевог равелина до Спољне Сава капије. Ескарпа дуж рова састоји се од осам сегмената. Насупрот ескарпи, на размаку од око 8 метара, налазе се контраескарпе, које заједно формирају заштићени ров. Ров је пресечен са два попречна капонира, а на крају се у спољној линији рова налази Сава капија.¹⁰ На тај начин је ров Савске падине подељен у три сегмента. Капонири су зидани у виду преградног зида и постављени су усправно на ескарпе. Над контраескарпама, као последња линија одбране, налази се палисадна ограда која се наставља на полубастион који се налази изнад спољашње Сава капије. Трећи сегмент, у подножју, оивичен је Бастионом Савске падине, капониром 2, контраескарпом 1 и излази на приобални ров, односно на комуникацију која иде

Сл. 5. Стање пре 1914. године, историјска фотографија

из Доњег града кроз Спољну Сава капију ка вароши, односно ка западу. На Бастиону Савске падине приказан је низ топарница, а у продужетку изнад подзида ка Мрачној капији налази се земљани грудобран.

Други аустријски план из 1790. године,¹¹ који допуњава претходни, поред тога што садржи елементе пројектованог стања, има приказане врло прецизне детаље који у великој мери одговарају налазима на терену. На трећем, најнижем сегменту рова Савске падине приказан је зид с пилонима који затвара улаз у ров, пружајући се од Спољне Сава капије до фасе I, Бастиона Савске падине. На том бастиону, на углу, приказана је платформа за велики топ, што представља пројектовано стање. Пресеци који иду уз овај план приказују земљане грудобране на подзидима ка Мрачној капији. Иако нису приказане ни на једном плану, према историјским фотографијама дуж подзида ка Мрачној капији и дуж ескарпи налазе се пушкарнице, које су највероватније настале почетком XIX века.

Бастиона утврђења изведена током турске реконструкције тврђаве не представљају добро фортификационо решење са више аспеката. Сувише симплификована фортификациона решења, грађена без довољно средстава, и погрешна поставка основне и најјаче линије одбране показали су своје недостатке у опсадама које су следиле. У одбрамбеном склопу изостала су спољна утврђења испред главних бастионих фронтана, затим подземне комуникације између ровова, бастиона и скривених путева, нису подизане траверзе ни контрагарде, што је умногоме утицало на одбрамбену моћ утврђења. Поред недостатака у фортификационом смислу, слабој одбрамбеној моћи такође је допринело

и понављање бастионих траса аустријске тврђаве, којој је опасност претила преваходно с копнене југоисточне стране. Уз то, Београдској тврђави као турском истуреном пограничном утврђењу највећа опасност претила је с левих обала Саве и Дунава, које су припадале територији Аустријске монархије.¹²

Током прве половине XIX века, турска војска вршила је само неопходне оправке утврђења. На Турском плану из 1860. године¹³ стање је непромењено у односу на планове из 1790. године, осим што су приказане две карауле од којих се једна налази на споју рова Савске падине и рова Краљевог равелина, а друга на Бастиону Савске падине.

Већ са уласком српске војске 1867. године на простор Београдске тврђаве, њена утврђења су почела да губе војну функцију. Жеља Кнежевине Србије да се што пре ослободи оријенталног наслеђа огледала се у претварању Калемегдана, запушеног војног поља, у градски парк по моделу европских метропола. У првим годинама XX века отпочели су радови на уређивању Савског шеталишта из правца Париске улице. Нажалост, приликом аустро-немачких напада уништен је већи део изграђених парковских елемената, а на тврђави је поново превагнуо војни карактер, те су ровови заменили леје са цвећем.

Деценије између два светска рата обележене су великим радовима на парковском уређењу и рестаурацији Београдске тврђаве. Према пројекту арх. Александра Крстића,¹⁴ 1927. године почињу радови на уређењу Савског шеталишта. Срушен је добар део фортификација Југозападног фронта, попуњени су делови ровова и направљени каскадни платои који су

у потпуности негирали затечену фортификацију на том простору. Са уређењем Савског шеталишта, и ров Савске падине прилагођен је парковској комуникацији. Изменом фортификација, прављењем платоа испод Великог Савског степеништа¹⁵ да би се остварила пешачка комуникација у рову Савске падине, део рова који води од Краљевог равелина попуњен је земљаним насипом. Степенишна комуникација у рову, с новим репрезентативним степеништем, добила је назив Велики степенишни силаз и представљала је добру везу између Карађорђевог улице и Београдске тврђаве. Уз негирање фортификација, формирањем степеништа преко рецентних насипа, у великој мери негирана је оригинална архитектура простора Савске падине. Деградација фортификација на овом простору наставила се изградњом Доњоградског булевара, чиме су пресечени и срушени приобални бедеми.

Простор Савске падине није остао поштеђен рарања ни у Другом светском рату. У савезничком бомбардовању 1944. године уништена је Унутрашња

Сава капија, а неколико бомби пало је и на простор који обухвата Бастион Савске падине. У годинама после Другог светског рата рушевине на Савској падини полако су падале у заборав.

Радови у рову Савске падине започели су 2006. године. Основна идеја пројекта рестаурације Великог степенишног силаза¹⁶ било је успостављање историјске везе Југозападног фронта тврђаве с приобаљем и оживљавање атрактивне и директне везе Горњег града Београдске тврђаве са савским путничким пристаништем. С обзиром на слојевитост грађевинских фаза које нису до краја разјашњене, пројектом је предвиђено враћање у затечено стање из времена изградње пешачке комуникације, а нови подаци до којих се дошло у току радова утицали су на коначно решење овог простора.

Конзерваторско-рестаураторски радови потврдили су фазност у изградњи бастионих фортификација на простору Савске падине. На споју фасе 1, Бастиона Савске падине, капонира 2 и ескарпе могу се рашчланити

*Сл. 6. Сегмент 1 пре и после извођења радова
Сегмент 2 пре и после извођења радова*

најмање три грађевинске фазе. Сакривено иза масе зида фазе 1 и угла капонира откривено је лице зида тесано изузетно правилним тесаницима у правилном слогу што указује на постојање каскадне бастионе фортификационе шеме из ранијих периода. На тај угао се у каснијој турској фази наслонио Бастион Савске падине у висини која је за 140 цм нижа од данашње. Бастион је био завршен кордон венцем који је благо испуштен у односу на раван лица зида. Углови бастиона су обрађени правилним тесаним каменом. У следећој фази изграђен је капонир 2, а потом је и бастион добио надвишење у виду парапета од притесаног камена сложеног усудо. Парапет је завршен кордон венцем од опеке, ширине 95 цм. Иста ширина венца забележена је на Бастиону IV Југозападног фронта и такође представља другу фазу последње турске рестаурације тврђаве. Током ових доградњи, нижи кордон венац у већем делу је пребликован, а тамо где је остао видљив у лицу зида, испуст од опеке је оклесан. На фасу 2 Бастиона Савске падине надовезују се подзиди, који се протежу до Мрачне капије. На споју фазе 2 са подзидом могу се уочити две фазе. У првој фази подзид је био за око 2,50 м нижи од данашњег, и зидан је истом техником као фаса бастиона. Подзид је у временски блиској грађевинској фази надвишен у висини нижег кордон венца Бастиона Савске падине. Истовремено са надзиђивањем бастиона и подзиди су добили парапет од камена. Тада се над бастионом налазио земљани грудобран, а у следећој фази биле су изграђене топарнице.

На Бастиону Савске падине налазе се четири топарнице, по две са сваке стране, и покривају простор из правца Карађорђевог улице и Париске. Средишњи топовски отвор је за велики топ и покрива угао од 90 степени. Топарнице су зидане од опеке, прате конфигурацију терена, тако да су са унутрашње стране неуједначене висине. Последња топарница изнад фазе 2 у правцу Мрачне капије има превез, што значи да се од ње настављао зид изнад подзида. Овај податак указује да је зид с пушкарницама изнад подзида и ескарпи настао истовремено с топарницама или временски у врло блиској грађевинској фази. На историјским фотографијама из 1915. године виде се зидови с пушкарницама дуж подзида и ескарпе рова Савске падине. Зидови с пушкарницама срушени су током Првог светског рата. Изнад подзида, приликом радова на парковском уређењу тврђаве између два светска рата, изведена је рестаурација дела зида с пушкарницама. Ови зидови су поново страдали током Другог светског рата. У оквиру конзерваторско-рестаураторских радова у рову Савске падине враћен је земљани грудобран дуж подзида ка Мрачној капији.

Ескарпа се, у виду изломљене линије подељене у 8 сегмената, наставља на фасу 1 Бастиона Савске падине и формира ров, а грађена је највероватније у каснијој, али временски врло блиској фази изградње бастиона. Између контраескарпе, ескарпе и капонира не постоје превези, што указује да су капонири накнадно зидани. Капонир 1 належе на венац ескарпе на сегменту 4 и 5, што указује да су капонири направљени у другој фази. На споју капонира с фасом 1 и ескарпом почињале су пушкарнице и шетна стаза. Управо на месту споја фазе 1 и капонира изведена је реконструкција дела зида с пушкарницама, који се протезао целом дужином ескарпе. Ескарпа на делу 5 изведена је до висине постојећег венца. На деловима од 1 до 4 у каснијој фази подигнут је зид, с пушкарницама и шетном стазом. Зидан је у другој техници, претежно каменом са додацима опеке. Како нису пронађени трагови старијег венца, није било могуће утврдити праву висину ескарпе на том делу, те је зид завршен круном на нешто већој висини од затечене. Уједно, круна формира парапет у односу на пешачку/парковску стазу која се пружа са спољне стране ескарпе. На почетку Великог степенишног силаза са горње стране превиђено је уклањање парковског крака степеништа које пресеца контраескарпу и бочно излази на пешачку стазу. Уместо овог степеништа, Велики степенишни силаз требало би да излази на Горњи град у правцу старе комуникације. У току истраживачких радова, по уклањању земљаног насипа откривени су наставци зидова ескарпе и контраескарпе који су дали оквир излазу из рова. По уклањању парковског степеништа, које је излазило на пешачку стазу преко ескарпи 6 и 7, откривен је наставак бедема који води ка рову испод Краљевог равелина. У зидној маси на споју ескарпе 7 и 8 откривен је венац који прати пад ескарпе 6. Венац се налази на знатно нижој коти од садашње коте терена. Зидна маса изнад венца и откривено лице ескарпе 8 изведени су у истој техници као горњи делови зида ескарпи од 1 до 4. Иза венца на ескарпама 7 и 8 пронађени су трагови још једног венца који не скреће у правцу ескарпе 8, већ се наставља у правцу ескарпе 7. Тај податак указује на могућност да је степенишни силаз почињао много ближе капији на Краљевом равелину, као што је приказано на неким историјским плановима. Постојање продужетака зидова отвара могућност даље рестаурације Југозападног рова, односно спајање рова испред Краљевог равелина и силаза.

Паралелно са ескарпама, низ ров се спуштају контраескарпе. Кордон венац на контраескарпама био је у потпуности уништен. Да би се одредила висина, на споју с капонирима отворане су сонде да би се пронашли трагови венца. На споју капонира 2 с контраескарпом

Сл. 7. Спољна Сава капија пре и после радова

пронађени су отисци двају венаца, смештених један изнад другог, на размаку од 20 цм. По превезу с капониром утврђено је да је доњи венац из прве фазе пре изградње капонира, а горњи из друге фазе, изведене по изградњи капонира.

Капонири који пресецају ров су, по свом склопу, најједноставнијег типа. Састоје се од бедема дебљине 1,55 м, са два засведена пролаза. На капониру 2 између пролаза налазе се три пушкарнице оријентисане ка улазу у ров. Капонири су зидани од опеке с каменим тесаницима на угловима и виши су од зидова ескарпи и контраескарпи за око 2 м. Према историјским фотографијама, на угловима капонира налазили су се надзици од опеке, а функција им је била да спрече прелазак преко капонира. Током радова извршено је сондирање углава капонира да би се пронашли трагови основе надзидака који су се налазили на угловима. Услед недовољно података на терену, и у планској документацији, одустало се од реконструкције надзидака.

У рову испод Бастиона Савске падине у правцу спољне линије рова – Великог степенишног силаза – налази се Спољна Сава капија. По уклањању великих наслага рецентног шута (0,50–1,00 м) стигло се до нивоа калдрме из периода између два светска рата. Сондирањем темеља откривена је оригинална кота прага капије. Међутим, пошто је темељна зона зида с пушкарницама, који затвара простор сегмента 3, на знатно вишој коти – тај ниво није презентован. Ово нам указује да бедем није зидан једновремено с капијом и да је ниво пролаза капије промењен у веома кратком периоду по изградњи. Коси зид полубастиона изнад Сава капије, који је приказан на плановима, саниран је у дужини у којој је и био зидан. Отварањем сонди није се дошло до других података, тако да је вероватно сачуван само у тој дужини, или се остаци зида налазе на знатно нижој коти.

Сава капија, једноставног архитектонског склопа, састоји се од пролаза кроз бедем ширине 2,50 м и декоративно обрађене улазне фасаде. Фасада је зидана

Сл. 8. Сегмент 3

од правилних тесаника у једној равни и завршена је профилисаним венцем. Лево и десно изнад полукружног лука портала налазе се асиметрично постављене три розете, а на централној позицији испод завршног венца капије налази се квадратна декоративна камена плоча. Од декоративног приказа изведеног у плитком рељефу очуване су фигуре две птице док је централни део потпуно уништен у другој половини XIX века. На порталу Сава капије, испод самог лука, извршена је замена камених блокова који су недостајали, док је на фасади капије изведена надоградња оштећених камених блокова. Поред тога, изведена је и рестаурација оштећене розете.

По уклањању огромног земљаног насипа из трећег сегмента рова Савске падине, откривена је потпуно нова ситуација. Капонир 2 је заснован на стени која је уједно и подест на излазу из капонира. Стена се степенасто спушта дуж фасе Бастиона Савске падине до рова приобалних бедема. Са друге стране, зид с пушкарницама је са унутрашње стране ка капониру 2

био затрпан земљаним насипом до отвора пушкарница. Када је земља уклоњена, откривена су три управна зида/пиластра са унутрашње стране потпорног зида који се наслања на Сава капију. Ови зидови су приказани на аустријском плану из 1790. године¹⁷. Зидови/пиластри постављени су на правилном размаку од 280 цм. Сви су ширине 80 цм, осим последњег, који се налази уз улаз у силаз и веће је ширине, око 110 цм. Зидови су дужине 200 цм тако да формирају правилне правоугаоне просторе са по три пушкарнице окренуте ка улазу у спољну Сава капију. Висина ових зидова износила је 140 цм, а изнад се налази отвор за греду. Отвор је димензија 30 x 40 цм што указује на постојање греда масивних димензија које су, вероватно, носиле дрвену конструкцију – чардак изнад овог простора. На основу откривених остатака, може се утврдити да је улаз – портал у ров Савске падине био ширине 180 цм и да је, вероватно, био наткривен чардаком. Пушкарнице су на висини од 97 цм у зиду дебљине 86 цм. Са спољашње стране отвор пушкарница је премошћен опеком формата 40 x 7 цм.

Сл. 9. Сегмент 3 – зид са пушкарницама

Потенцијал простора ушћа Саве у Дунав са стране старог Београда изузетно је велики и у потпуности неискоришћен. Жеља за реинтеграцијом и оживљавањем приобаља стално је присутна у плановима развоја Београда, али се врло мало урадило на њеном остваривању и спуштању града на обале река. *Генералним урбанистичким планом 2021* предвиђа се измештање пруге и претварање Доњоградског булеvara у градску улицу малог интензитета, што отвара могућности остваривања пешачке комуникације реком и дуж булеvara. С обзиром на све већи број туриста који долазе у Београд бродовима, отвара се питање првог сусрета и утиска о граду. Конкурсом за израду

пројекта Пристан, чија је тема била изградња новог пристаништа са садржајном интеграцијом Бетон хале, створио би се квалитетан урбани простор и поново би се успоставила веза тврђаве са обалама Саве и Дунава. По завршеним конзерваторско-рестаураторским радовима у рову Савске падине – Велики степенишни силаз поново је постао препознатљив у панорами Београда. Рестаурацијом бастионих фортификација уз Доњоградски булевар и остваривањем пешачких прелаза преко булеvara, антиципира се будуће решење саобраћаја и пружа се јаснија слика о могућности простора и неопходности измештања теретног саобраћаја и железничке пруге.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Р. Божовић-Лопичић, М. Поповић, *Савско шеталиште са Великим степеништем на Калемегдану*, ЗЗСКГБ, Наслеђе, II, Београд, 1999.
2. М. Вуловић, *Капије Београдске тврђаве*, Годишњак града Београда, XIX, Београд, 1972.
3. М. Поповић, *Београдска тврђава*, Јавно предузеће „Београдска тврђава“, Београд, 2006.
4. М. Поповић, *Краљ капија*, ЗЗСКГБ, Наслеђе, III, 2001.
5. М. Поповић, *Пројекти Николе Доксата де Мореза за реконструкцију београдских утврђења 1723–1725. године*, Годишњак града Београда, XXX, Београд, 1983.

6. Г. Елезовић, П. Поповић, *Два турска плана Београда*, Београдске општинске новине, 1933.

7. Р. Тричковић, *Београдска тврђава и варош 1739–1789*, Годишњак града Београда, XX, Београд, 1973.

ФОТОДОКУМЕНТАЦИЈА:

1. Фотографије – Снежана Неговановић, Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда

НАПОМЕНЕ:

- 1] М. Поповић, *Београдска тврђава*, Београд, 2006, 196–197.
- 2] J. V. Gump, Збирка народне библиотеке у Београду.
- 3] М. Поповић, *Краљ капија*, Наслеђе, III, 2001, 9–12.
- 4] М. Поповић, *Београдска тврђава...*, 222.
- 5] Аксонометријски приказ према плану KAW Sig. K I f 23-71, М. Поповић, *нав. дело*, 228.
- 6] Р. Тричковић, *Београдска тврђава и варош 1739–1789*, Годишњак града Београда, XX, 1973, 49.
- 7] Р. Тричковић, *нав. дело*, 59.
- 8] KAW sig G I b 32.
- 9] KAW sig G I b 50.
- 10] Ова капија је представљала излаз из тврђаве тако да се у аустријским плановима често налази назив „Једна формална

капија“; М. Вуловић, *Капије Београдске тврђаве*, Годишњак града Београда, XIX, 1972, 165–167.

11] KAW sig G I b 44-3.

12] М. Поповић, *нав. дело*,

13] Турски план из 1860. године, прецртан план налази се у документацији ЗЗСКГБ.

14] Р. Божовић-Лопичић, М. Поповић, *Савско шеталиште са Великим степеништем на Калемегдану*, Наслеђе, II, 1999, 53.

15] Пројекат је разрадио арх. Георг Коваљев; Р. Божовић-Лопичић, М. Поповић, *нав. дело*, 55.

16] Пројекат рестаурације Великог степенишног силаза израдио је Завод за заштиту споменика културе града Београда 2006. године, пројектант арх. Предраг Мишић.

17] KAW sig G I b 44-3.

STAIRWAY COMMUNICATION IN THE DITCH OF THE SAVA SLOPE ON THE BELGRADE FORTRESS

The bastion of the Sava slope was built at the time of the last reconstruction of the Belgrade fortress, 1740–1760. The fortress ditch lies below the bastion and it used to be the communication path to the outer Sava gates. The ditch cuts across the Sava slope from the Royal ravelin to the outer Sava gates. The escarpment along the ditch has eight segments. On the opposite side, about 8 meters away, are counterscarps, and at the end, on the outer line of the ditch lies the Sava gate. Caponiers were built as partition walls placed at the right angle to the escarps. The third segment, at the foot of the hill, is framed by the bastion of the Sava slope, caponier 2, counterscarp 1 and touches upon the bankside ditch, which is the communication that goes westward from the Lower town through the outer Sava gate towards downtown.

In the inter-war period a staircase was built in the ditch; it connected the Upper town with Karadordeva Street, but in the following decades the Great stair descent was forgotten.

Restoration of the ditch on the Sava slope was undertaken in 2006; it was the initial impulse for the revitalization of the bankside area.

ILLUSTRATIONS

Fig. 1. 1980 – a segment of the Austrian plan from 1790, KAW sig G I b 44–3

Fig. 2. Plan 1890 – a segment of the Austrian plan from 1790, KAW sig G I b 44–3

Fig. 3. Floor plan – drawing of the floor plan of the Sava slope ditch

Fig. 4. Caponier – drawing

Fig. 5. Before 1914, historic photograph

Fig. 6. Segment 1 before and after the works and segment 2 before and after the works

Fig. 7. The outer Sava gate before and after the works

Fig. 8. Segment 3

Fig. 9. Segment 3 with loopholes